

Олена Денисевич,
кандидат філологічних наук, доцент
викладач української мови
Варшавський університет
ORCID: 0009-0008-4371-136X
e-mail: o.denysevych@gmail.com

АСОЦІАТИВНІ ЗВ'ЯЗКИ У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ ТА ПОЛЯКІВ: СВІТ ПІСЛЯ 24.02.2022

У статті представлено результати українсько-польського асоціативного дослідження, проведеного наприкінці 2022 року після повномасштабного вторгнення росії в Україну. Переживаючи війну, зазнаємо різних травм – фізичних, психологічних тощо. Людина в таких умовах стає особливо чутливою до слів, а нечіткі межі значень слів можуть викликати непорозуміння. У цьому дослідженні шукаємо відповіді на питання, як війна змінює мовну свідомість, які ключові поняття входять в картину світу обох народів – українського та польського, що є спільним; ілюструємо, як польська картина світу розкривається через призму української, оскільки слова-стимули є ключовими реаліями для української повсякденності в боротьбі з російським агресором.

Основним методом студій виступає вільний асоціативний експеримент. За допомогою попереднього пілотажного опитування виокремили список слів для проведення асоціативного дослідження. Список містив 50 понять: БЕЗПЕКА, ДОНАТ, МИР, МОВА, ПОВІТРЯНА ТРИВОГА, УКРИТТЯ, СВОБОДА тощо. У цій статті проаналізовано отримані асоціативні поля з позиції частотності. Найбільш повторювані реакції формують ядро асоціативного значення. Аналіз асоціативних полів двох груп опитаних показав, що з 50 асоціативних полів 13 мають спільне ядро на такі слова-стимули: ВАЛІЗКА (реакція подорож), ВІЙНА (смерть), ВОЛОНТЕР (допомога), ГАЗ (тепло), ДОНАТ (допомога), ЕКОНОМІЯ (гроші), ЗАГРОЗА, ІНФОРМАЦІЯ, МИР (спокій), СІРЕНА, ФРОНТ, УКРИТТЯ (безпека).

Оскільки психолінгвістичні дані створюються на основі масового, вільного асоціативного експерименту, їх можна розглядати як надійне джерело лінгвістичної, соціологічної та культурної інформації. Зібраний і представлений матеріал має високу наукову цінність, адже демонструє зміни в мовній свідомості у зв'язку з переживанням важкого періоду війни, які закодовані в мовних асоціаціях.

Ключові слова: вільний асоціативний експеримент, ядро асоціативного значення, асоціативний словник, мовна свідомість, українці та поляки.

Olena Denysevyh. Związki asocjacyjne w świadomości językowej ukraińców i polaków: świat po 22.02.2024

Artykuł przedstawia wyniki ukraińsko-polskiego badania asocjacyjnego przeprowadzonego pod koniec 2022 roku po inwazji Rosji na Ukrainę. Przeżywając wojnę doświadczamy różne traumy, doznajemy urazy i in. Osoba w takich warunkach staje się szczególnie wrażliwa na słowa, a rozmyte granice znaczeń słów mogą powodować nieporozumienia. W tym badaniu szukamy odpowiedzi na pytanie, jak wojna zmienia świadomość językową, jakie kluczowe pojęcia wchodzą w obraz świata obojga narodów – ukraińskiego i polskiego, co jest wspólne. W tym badaniu polski obraz świata ujawnia się przez pryzmat ukraińskiego, ponieważ słowa-bodźce są kluczowymi realiami dla ukraińskiej rzeczywistości w walce z rosyjskim agresorem.

Główną metodą badawczą jest swobodny eksperyment asocjacyjny. Za pomocą wstępnego badania pilotażowego wyodrębniono listę słów do przeprowadzenia badania asocjacyjnego. Lista zawierała 50 pojęć, takich jak: BEZPIECZEŃSTWO, ZRZUTKA, POKÓJ, JĘZYK, ALARM POWIETRZNY, SCHRON, WOLNOŚĆ itp. Najbardziej powtarzające się reakcje tworzą jądro znaczenia asocjacyjnego. Analiza pól asocjacyjnych dwóch grup ankietowanych wykazała, że spośród 50 pól asocjacyjnych 13 ma wspólny rdzeń dla słów bodźców: WALIZKA (reakcja podróż), WOJNA (śmierć), WOLONTARIUSZ (pomoc), GAZ(ciepło), DAROWIZNA (pomoc), EKONOMIA (pieniądze), ZAGROŻENIE, INFORMACJA, POKÓJ (spokój), SYRENA ALARMOWA, FRONT, SCHRON (bezpieczeństwo).

Ponieważ dane psycholingwistyczne są tworzone na podstawie masowego, swobodnego eksperymentu asocjacyjnego, można je uznać za wiarygodne źródło informacji językowej, socjologicznej i kulturowej. Zebrany i przedstawiony materiał ma wysoką wartość naukową, ponieważ pokazuje zmiany w świadomości językowej w związku z przeżywaniem trudnego okresu wojny, które są zakodowane w skojarzeniach językowych.

Słowa kluczowe: swobodny eksperyment asocjacyjny, jądro znaczenia asocjacyjnego, słownik asocjacyjny, świadomość językowa, Ukraińcy i Polacy.

Olena Denysyevych. Associative connections in the linguistic consciousness of ukrainians and poles: the world after 24.02.2022

The war causes a lot of reflection, often unsaid, and leaves great injuries in the heart of Ukrainians. Everyone experiences war has different physical, mental, and emotional experiences. A person in such conditions becomes particularly vulnerable to words, fuzzy boundaries of word meanings can cause misunderstandings. How war changes consciousness, what key concepts are included in the picture of the world of both peoples – Ukrainians and Poles, what is common has become the object of our research.

In this study, the Polish picture of the world is revealed through the prism of the Ukrainian one, since the words-incentives proposed for the survey are key realities for the Ukrainian reality in its fight against the Russian aggressor.

The aim of the study is to analyze the associative fields of words-stimuli of Ukrainians and Poles, which are the core of associative fields. The research methodology and the choice of concepts for conducting a free associative experiment were formed on the basis of content analysis and a pilot survey of a group of students. This made it possible to conclude a stimulus list containing 50 concepts. Among them are such words as: SECURITY, DONATE, PEACE, LANGUAGE, AIR ALERT, PEACE, SHELTER, FREEDOM, etc. Since the data of the associative experiment are formed on the basis of a mass free associative experiment, it can be considered as a reliable source of linguistic, sociological and cultural information.

Analysis of the associative fields of two groups of respondents showed that out of 50 associative fields, 13 have a common core for such words-stimuli as: 24.04, SUITCASE (reaction trip), WAR (death), VOLUNTEER (help), GAS (heat), DONATE (help), SAVING (money), THREAT, INFORMATION, CALM (peace), SIREN, FRONT, SHELTER (security). The core reaction fear is caused by such words-stimuli as THREAT, MOBILIZATION, OCCUPATION, CAPTIVITY in the Ukrainian group of respondents and in the Polish group to the words-stimuli THREAT and AIR ALERT. War as the core of the associative meaning is for the stimuli FRONT and FEBRUARY 24 for Ukrainians and for the words-stimuli "CLOSE THE SKY", OCCUPATION, FLAG OF UKRAINE, FRONT and FEBRUARY 24 for Poles.

Key words: free associative experiment, core of associative meaning, associative dictionary, language consciousness, Ukrainians and Poles.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Війна залишає великі травми в серці кожного українця. Людина стає особливо вразливою на слова, нечіткі межі значень слів і переживань, які можуть викликати непорозуміння. Представлені в цій статті дослідження є спробою знаходити ключі до кращого розуміння того, які значення ми вкладаємо в слова та як значення слів змінюються

під впливом екзогенних факторів. Як цей трагічний досвід впливає на прийняття та переживання реальності в українців та поляків.

Психолінгвістичні дослідження можуть служити засобом до заглиблення в людську свідомість, інструментом до діалогу, кращого пізнання й розуміння самих себе та інших. Із настанням війни в житті українців з'явилася потреба в осмисленні фундаментальних змін колективної ідентичності в умовах нової драматичної дійсності. Усі ці фактори призвели до появи багатьох гуманітарних досліджень, що водночас був і психотерапевтичним жестом, «засобом ретравматизації, а також способом архівації українського опору» [12, с. 442, 444].

Які значення ми надаємо словам, як слова окреслюють нашу картину світу і як значення слів змінюються під дією внутрішніх та зовнішніх чинників? Ці питання стали поштовхом до проведення українсько-польського асоціативного дослідження: «Світ після 24.02.2022 р». Це опитування проводилося в момент високої емоційної напруженості, тому передають гостроту переживань, які віддзеркалюються в словах.

У сучасних ситуаціях спілкування ми використовуємо слова механічно, нехтуючи їхньою конденсованою енергією. Ми обмежуємо мову лише інформативною функцією. Дослідження асоціацій доводять, що більшу кількість мовних явищ можна пояснити шляхом відмови від *референційної* семантики на користь *асоціативної* [21, с. 8].

У цій науковій розвідці представимо асоціативне українсько-польське дослідження, яке є основою до укладання асоціативного словника. Асоціативні дослідження мови ніколи не втраять своєї актуальності, оскільки, за оцінкою Т. Ковалевської, динамічна нестабільність мови, детермінована постійним впливом внутрішніх та зовнішніх чинників, вимагає постійного дослідження й наукової кваліфікації [8, с. 142].

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Результати асоціативних експериментів стають основою для укладання асоціативних словників. В Україні ця традиція розпочинається з лексикографічних праць Н. Бутенко [1; 2], продовжена фундаментальними словниками С. Мартінек [10]. О. Нестерчук оформила Асоціативний словник власних особових імен [13]. З літературної перспективи вивчення асоціацій унікальним є дослідження Л. Мовчун, яка за допомогою асоціативного методу підготувала «Словник римових асоціацій». Для створення словника обрано 125 респондентів із професійних поетів та поетів-аматорів. Словник є першою працею, що описує римово-асоціативні властивості слова. Дослідження сприятиме вивченню інтелектуально-творчого процесу створення поетичних текстів загалом і встановленню римового узусу зокрема [11].

В українській асоціативній лексикографії присвячено кілька словників рекламної лексики Т. Ковалевської [7], Н. Кутузи [9] та О. Денисевич [4]. Асоціативні рекламні словники уможливають конструювання прогнозованого сприйняття рекламних повідомлень, оптимізуючи їхню ефективність і конкурентоспроможність [8, с. 142].

Із зародженням польської психолінгвістики пов'язана І. Курч [20]. За редакцією Р. Гаваркевича вийшов у 2008 р. словник [18] та два томи Польського асоціативного словника (2024 р.) [19, 23].

Значення асоціативних словників. Такі словники показують новий спосіб сприйняття дійсності мовою – такий, який використовується в літературі та культурі широкого розуміння. Метод вільного асоціативного експерименту дає змогу розкривати стійкі семантичні асоціації, а вводячи окремі слова в незвичайні, контекстуальні семантичні зв'язки, отримуємо нові й різноманітні асоціації [21, с. 7].

Важливим аспектом, який доводить актуальність асоціативних досліджень є те, що в умовах такого експерименту виокремлюються **конотації**, які виходять за межі лексичного значення слова й унаочнюють культурно важливі асоціації, пов'язані з цим словом, а також такі реакції виявляють політичний, культурний та інші впливи, які є актуальними в певний відрізок часу життя народу.

Також разом «з широким спектром особистісних реакцій, асоціативні словники водночас ілюструють полівимірність колективних інтерпретацій, з іншого ж – окреслюють межі

потенційної варіабельності в сприйняттєвих стандартах певної групи / колективу, тим самим визначаючи базові, звичні й природні для останніх пріоритети» [8, с. 141].

Асоціативні словники для перекладачів. У лінгвокультурології стверджують, що лише переклад слова чи знання значення слова не гарантує комунікаційного успіху [22, с. 230]. Перекладачі зазначають, що культурні розбіжності в асоціаціях і семантичних полях мають величезний вплив на художній переклад. Ми повинні знати, що практично вся поезія стосується механізмів сприйняття, заснованих на асоціації та синестезії. Слова не тільки мають значення, але й викликають запахи, смаки, кольори [21, с. 7].

Асоціативний словник значно розвиває не лише методологію дослідження мови, але також і **дослідження культури, вірувань і стереотипів**. Можна помітити, як асоціації відкривають статус значень другорядних у полісемантичній структурі лексеми [21, с. 14]. Мовні асоціації мають як структурально-лексикографічний статус, так і відображають фрагмент вербальної пам'яті, знань людини, але також фрагмент семантичних, граматичних зв'язків та фрагментів образів свідомості, мотивів й оцінок людей [21, с. 18].

Рефлексія війни в гуманітарних дослідженнях. Українські та закордонні науковці досліджують різні аспекти соціальних змін в Україні засобами своїх наук. Постає багато наукових статей, для прикладу – з психології [15], соціології [3, 6], лінгвістики [5] та літератури [14], присвячених різним сферам людського буття, позначеного війною.

До таких праць можемо віднести «Словник війни» авторства О. Сливинського. Літературознавиця О. Нахлік присвятила статтю саме польській рефлексії цього словника, ступінь «відчитання реципієнтами інших культур феномену ословлення межового емоційного та екзистенційного напруження у часи потрясінь [12, с. 444]. «Словник війни» перекладений багатьма мовами, зокрема й польською. Але варто зазначити особливості польської аудиторії, порівняно з іншими народами, що виражається кількома чинниками: 1) територіальна близькість сусідньої країни до місця, де ведуться бойові дії; 2) зіткнення з ризиками міграційної кризи; 3) наслідками появи великої кількості біженців. Це впливає на те, що польське суспільство перебуває в іншій об'єктивній реальності [12, с. 447]. Тому, як підкреслює О. Нахлік, для рефлексій над особливим архівом війни польському суспільству потрібна певна часова дистанція [12, с. 448]. Наше дослідження є спробою дослідити сприйняття дійсності методом вільного асоціативного експерименту. Слова, що стали об'єктом вивчення, містять ключові поняття, котрі стали особливо актуальними з початком повномасштабної війни, увійшли в щоденний обіг та поширюються засобами масової інформації. Ці словами вербалізують реальність війни, у якій опинились українці, але війна не відбувається локально, її вплив поширюється на увесь світ і сусіди відчувають його найбільше. Польща стала країною, через яку прибувала велика кількість біженців і країною, що була активно заангажована в допомозі Україні. Отже, у цих студіях виходить, що дослідник намагається сформулювати висновки про **культуру А** на основі аналізів, виконаних з використанням норм із **культури В** [21, с. 17]. Так, як це зробила сербська дослідниця, провівши польсько-сербське дослідження. Тільки ми підкреслимо, що, крім культури, це асоціативне дослідження буде показувати вплив таких екзогенних факторів, як війна, і тут розкриватимуться значення не лише пов'язані з культурним надбанням народу, але й такі, що є базовими для функціонування людини.

Формулювання мети та завдань. Основна мета цієї статті: 1) показати значимість досліджень, які фіксують зміни в мовній свідомості мовців під дією екзогенних факторів; 2) виокремити слова, що описують дійсність після 24.02.22 р. та провести з ними вільний асоціативний експеримент; 3) проаналізувати асоціативні поля слів-стимулів із позиції частотності та виокремити ядро асоціативного значення; 4) представити основні результати асоціативного дослідження, описати ключові поняття, які входять в картину світу обох народів – українського та польського, що є спільним.

Лінгвістичний матеріал, зібрано в результаті вільного асоціативного експерименту, проведеного після повномасштабного вторгнення росії в Україну 2022 року та відображає

зміни в мовній свідомості цього періоду. Дані асоціативного експерименту висвітлюють особливості картини світу українських та польських носіїв мови разом із впливом культури та ЗМІ. Особливо важливий час проведення експерименту (кінець 2022 р.). Це дало змогу зафіксувати емоційну гостроту, яка може бути втраченою з часом. Про це згадує О. Нахлік, підкреслюючи, що часова перспектива, притуплюючи емоційні складові, безсумнівно, надає виваженості в трактуванні болісних тем, проте іноді вона ж розмиває чіткість оптики, яка потрібна, щоб усвідомити критично важливі для нового сенсотворення процеси [12, с. 454].

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Це асоціативне українсько-польське дослідження було натхненне давньою українською традицією створення словників такого типу, а також польсько-сербським асоціативним словником Р. Лебди. На думку Р. Лебди, культурний образ світу вказує на те, що мова, яку вивчали, є одним із культурних кодів, використовуваних для спілкування, і є об'єднуювальним інтерпретатором усіх семіотичних систем. У кожній культурній системі виділяють два основних рівня: *аксіологічно-нормативний*, що охоплює сферу цінностей; та *семіотичний*, причому перший детермінує другий – різні системи цінностей тягнуть за собою різні погляди на світ [21, с. 9].

Авторка польсько-сербського словника акцентує, що обидва народи, маючи різний соціально-політичний досвід і різні культурні моделі, і це повинно було залишити відбиток на колективному вираженні та мовному образі світу. Очевидно, що асоціації виявляють статус вторинних значень у полісемічній структурі лексеми [21, с. 14]. У сучасному світі помітним є також постійно щораз більший вплив ЗМІ на те, як ми думаємо і як формується наша картина світу.

У нашому дослідженні українці та поляки брали участь добровільно. Українських учасників ми просили зазначити в анкеті свій вік та стать. Загалом взяло участь 222 респонденти, з-поміж яких жінки становили 74 % та чоловіки – 26 %. Опитані віком від 18 до 34 років – 56 % респондентського кола, від 35 до 50 років – 31 %, понад 50 років – 13 %.

Діаграма 1

Польські респонденти брали участь цілком анонімно. Загальна кількість становила 130 особи. Якщо українські респонденти переважно брали участь у дослідженні онлайн, то з польськими респондентами дуже часто експеримент проводився в безпосередньо індивідуальній усно-письмовій формі або ж за допомогою телефонного зв'язку.

Підготовчий етап експерименту. Для виокремлення стимульного списку провели попереднє дослідження, де опитали 100 осіб (українців) у жовтні 2022 року. Респондентів попросили написати слова, поняття та вирази, які вони найчастіше чують з початку війни через засоби масової інформації, уживають самі, дізнаються з вуст інших людей. У такий спосіб завдяки отриманим результатам з подальшим синтезом, верифікацією даних статистичним

аналізом текстів ЗМІ та інформаційного простору у цей період сформували список для вільного асоціативного експерименту. До стимульного списку увійшли слова, які стали ключовими в щоденній комунікації та медіапросторі з часу повномасштабної війни. Наш стимульний список містив такі слова-стимули: 24.02 (24 ЛЮТОГО), БАЙРАКТАР, БЕЗПЕКА, БІЖЕНЕЦЬ, ВАЛІЗКА, ВДЯЧНІСТЬ, ВИЖИТИ, ВІДБІЙ, ВІЙНА, ВОЛОНТЕР, ГАЗ, ДЕМОКРАТІЯ, ДІМ, ДОНАТ, ДОПОМОГА, ЕКОНОМІЯ, ЄВРОПА, ЖИТТЯ, ЗАГРОЗА, "ЗАКРИЙТЕ НЕБО", ЗБРОЯ, ЗСУ, ІНФОРМАЦІЯ, ІНФРАСТРУКТУРА, КОРДОНИ, КРИЗА, МИР, МОБІЛІЗАЦІЯ, МОВА, НАТО, ОКУПАЦІЯ, ПАТРІОТИЗМ, ПЕРЕГОВОРИ, ПЕРЕМОГА, ПОВІТРЯНА ТРИВОГА, ПОЛІТИКА, ПОЛОН, ПРАПОР УКРАЇНИ, ПРЕЗИДЕНТ, ПРИЛІТ, РАШИЗМ, СВІТ, СВОБОДА, СИРЕНА, СОЛІДАРНІСТЬ, ТРАВМА, УКРАЇНА, УКРИТТЯ, ФРОНТ, ЯК ТИ?

У першій частині експерименту респондентам було запропоновано 25 слів-стимулів, на які було потрібно написати перше слово, яке спадає на думку. Опитування здійснювалося за допомогою онлайн-платформи google forms або в усно-усній формі, коли опитуваному зачитувалося слово-стимул, а дослідник фіксував відповіді. Дослідження проведено з 18 жовтня по 23 листопада. У другій частині запропоновано стимульний список, який містив 25 слів-стимулів. Опитуваними стали українці, котрі перебували в Україні або ж стали вимушеними переселенцями в Європі через війну.

Для отримання реакцій від польських респондентів створено анкету за допомогою Google form і використано ті ж самі стимульні лексеми, що й для українських респондентів. На першу частину стимульного списку відповіли 82 польських респонденти з 16 листопада по 23 грудня, а на другу – 80 опитуваних від 22 листопада до 23 грудня 2022 року. Для польської групи респондентів проведено додаткове дослідження для залучення більшого кола інформантів, що могло позначитися на формуванні ядра асоціативного значення. Загальна кількість опитаних польських респондентів у першому експерименті становила 129 осіб, у другому – 116 осіб у січні–лютому 2025 року. Проведення додаткового асоціативного дослідження, також дає змогу простежити вплив медіа на зміни, що відбувається в мовній свідомості, а також на особливості формування асоціативного значення.

У результаті експерименту отримали 100 асоціативних полів (50 українських та 50 польських). Дослідження проводилося у 2 етапи для кожної з груп.

Аналіз отриманих результатів. Реакції в асоціативних дослідженнях опрацьовуються за частотністю від найбільш повторюваних до одиничних. Реакції з найвищою частотністю утворюють ядерну реакцію. Сформувавши асоціативні поля з отриманих реакцій, виокремили ті, що мають найчастішу повторюваність в українській та польській групах. Результати подані в Таблиці 1.

Особливості реагування. Основною інструкцією до вільного асоціативного експерименту є відповідь першого слова, яке спадає на думку. Помічено, що респонденти не завжди дотримувалися цієї інструкції та відповідали цілими реченнями.

Наприклад, на слово-стимул БЕЗПЕКА – *спокій душі, що нічого не станеться з тобою; треба робити все, щоб бути в безпеці*; ВДЯЧНІСТЬ – *всім, хто боронить Україну та сприяє її відновленню; всім, хто підтримує Україну*. ВИЖИТИ – *потрібно робити все, щоб жити*; ДЕМОКРАТІЯ – *не найдосконаліше, але найкраще, що є*; ЖИТТЯ – *щось тепле та чудове і водночас болюче*; ЗАКРИЙТЕ НЕБО! – *ховайтесь, прошу, благаю*; ЗСУ – *віддають своє життя заради перемоги і щоб український народ був вільний*; МИР – *найбільш радісний день, про який ми всі мріємо*. У польської групи респондентів теж іноді трапляється реагування понад одне слово, але меншою мірою. ВДЯЧНІСТЬ (WDZIĘCZNOŚĆ) – *sposób na wyrażenie swojego szacunku do innej osoby (спосіб вираження поваги до іншої особи)*; trudne pytania z bycia szczęśliwym (важке питання як бути щасливим); ВОЛОНТЕР (WOLONTARIUSZ) – *poświęcenie swego czasu (присвячення свого часу)*; ŻYCIE (ЖИТТЯ) – *normalne funkcjonowanie człowieka w społeczeństwie (нормальне функціонування людини в суспільстві)*.

Деякі реакції на слово-стимул «ЗАКРИЙТЕ НЕБО!» указують на те, що слоган меншою

мірою функціонував у польському медійному просторі. В асоціативному полі маємо реакції *św. Piotr, Bóg 2*, які належать до релігійного сприйняття цього гасла. *Св. Петро* як той, хто має ключі від неба і може впустити до раю. Реакція *koniec deszczu* (кінець дощу) указує на етнографічне розуміння слова-стимулу «ZAMKNIJCIE NIEBO» («ЗАКРИЙТЕ НЕБО!») як небо без дощу.

Певні слова-стимули також викликали реакції, виражені нецензурною лексикою. Варто підкреслити, що майже немає реакцій російською мовою.

Деякі вчені, зокрема О. Нахлік, зауважують **мовчання** як реакцію українців на пережиту трагедію і така праця як «Словник війни» є спробою фіксації в словах тих змін, що відбуваються. У наших дослідженнях, проведених саме на початку війни, спостерігаємо навпаки тенденцію до вербалізації пережитого досвіду та шукання підтримки інших [17].

У цій статті зосереджуємо увагу на найчастотніших реакціях, які становлять ядро асоціативного значення. Ядро визначається за допомогою ранжування отриманих реакцій і є найбільш повторюваною реакцією на слово-стимул. Ядро асоціативного поля дає нам уявлення про колективне сприйняття й виявляє те, що є найбільш впізнаваним у мовній картині світу, передає культурний та суспільний контекст і може бути назване асоціативною нормою.

У таблиці 1 заміщені найчастотніші реакції асоціативних полів кожної групи опитаних із зазначенням частотності.

Таблиця 1.

Найчастотніші реакції в українських та польських асоціативних полях

№	Слова-стимули	Українська найчастотніша реакція	Польська найчастотніша реакція
1.	24.02 (24 ЛЮТОГО)	війна 37	wojna 26 (війна)
2.	БАЙРАКТАР	зброя 32	dron 22 (дрон)
3.	БЕЗПЕКА	спокій 25	dom 23 (дім)
4.	БІЖЕНЕЦЬ	українець 13	uciknier 15 (втікач)
5.	ВАЛІЗКА	подорож 50	podróż 72 (подорож)
6.	ВДЯЧНІСТЬ	ЗСУ 17	podziękowanie 15 (подяка)
7.	ВИЖИТИ	будь-якою ціною 11	przeżyć 25 (пережити)
8.	ВІДБІЙ	тривоги 61	ulga 33 (полегшення)
9.	ВІЙНА	смерть 38	śmierć 24 (смерть)
10.	ВОЛОНТЕР	допомога 40	potoc 35 (допомога)
11.	ГАЗ	тепло 38	ciepło 9 (тепло)
12.	ДЕМОКРАТІЯ	народ, свобода 23	ustrój 10 (система)
13.	ДІМ	затишок 20	rodzina 33 (родина)
14.	ДОНАТ	допомога 46	potoc 25 (допомога)
15.	ДОПОМОГА	швидка 18	wsparcie 9 (підтримка)
16.	ЕКОНОМІЯ	гроші, світло 29	pieniądze 28 (гроші)
17.	ЄВРОПА	допомога 24	kontynent 38 (континент)
18.	ЖИТТЯ	цінність 19	śmierć 29 (смерть)
19.	ЗАГРОЗА	страх 18, росія 18	strach 20 (страх)
20.	"ЗАКРИЙТЕ НЕБО"	НАТО 16	wojna 15 (війна)
21.	ЗБРОЯ	захист 42	karabin 20 (карабін)
22.	ЗСУ	сила 25	wojsko 9 (війська)
23.	ІНФОРМАЦІЯ	новини 20	wiadomości 9, Internet 9 (новини, Інтернет)
24.	ІНФРАСТРУКТУРА	комфорт 9	budynki 13, miasto 13 (будинки, місто)
25.	КОРДОНИ	обмеження 15	państwa 10 (держави)

26.	КРИЗА	економіка 15	<i>bieda</i> 9 (біда)
27.	МИР	спокій 25	<i>spokój</i> 14 (спокій)
28.	МОБІЛІЗАЦІЯ	<i>страх</i> 14	<i>wojsko</i> 12 (військо)
29.	МОВА	українська 62	<i>Polski</i> 25 (польська)
30.	НАТО	допомога 16	<i>bezpieczeństwo</i> 17 (безпека)
31.	ОКУПАЦІЯ	<i>страх</i> 14	<i>wojna</i> 15 (війна)
32.	ПАТРІОТИЗМ	любов 17	<i>Polska</i> 12 (Польща)
33.	ПЕРЕГОВОРИ	дипломатія 8, мирні 8	<i>rozmowy</i> 17 (розмови)
34.	ПЕРЕМОГА	Україна 25	<i>radość</i> 17 (радість)
35.	ПОВІТРЯНА ТРИВОГА	небезпека 26	<i>strach</i> 22 (страх)
36.	ПОЛІТИКА	Зеленський 12	<i>kłamstwo</i> 9 (брехня)
37.	ПОЛОН	жах 19, страх 19	<i>więzienie</i> 13 (в'язниця)
38.	ПРАПОР УКРАЇНИ	гордість 25	<i>wojna</i> 10 (війна)
39.	ПРЕЗИДЕНТ	Зеленський 54	<i>głowa państwa</i> 19 (голова держави)
40.	ПРИЛІТ	смерть 17	<i>broń</i> 9 (зброя)
41.	РАШИЗМ	фашизм 19	<i>zło</i> 9 (зло)
42.	СВІТ	допомога 14	<i>ziemia</i> 8, <i>kula ziemiska</i> 8 (земля, земна куля)
43.	СВОБОДА	Україна 37	<i>szczęście</i> 10 (щастя)
44.	СИРЕНА	тривога 29	<i>alarm</i> 44 (тривога)
45.	СОЛІДАРНІСТЬ	єдність 16	<i>Wałęsa</i> 20
46.	ТРАВМА	біль 76	<i>strach</i> 11 (страх)
47.	УКРАЇНА	понад усе 39	<i>sąsiad</i> 18 (сусід)
48.	УКРИТТЯ	безпека 28	<i>bezpieczeństwo</i> 21 (безпека)
49.	ФРОНТ	війна 19	<i>wojna</i> 21 (війна)
50.	ЯК ТИ?	нормально 24	<i>dobrze</i> 51 (добре)

Аналіз асоціативних полів двох груп опитаних показав, що з 50 асоціативних полів 13 мають спільне ядро на такі слова-стимули: 24.04, ВАЛІЗКА (реакція *подорож*), ВІЙНА (*смерть*), ВОЛОНТЕР (*допомога*), ГАЗ (*тепло*), ДОНАТ (*допомога*), ЕКОНОМІЯ (*гроші*), ЗАГРОЗА, ІНФОРМАЦІЯ, МИР (*спокій*), СИРЕНА, ФРОНТ, УКРИТТЯ (*безпека*).

Ядерну реакцію *страх* викликають такі слова-стимули: ЗАГРОЗА, МОБІЛІЗАЦІЯ, ОКУПАЦІЯ, ПОЛОН в українській групі респондентів та в польській групі на слова-стимули ЗАГРОЗА та ПОВІТРЯНА ТРИВОГА. Війна як ядро асоціативного значення є для стимулів ФРОНТ та 24 ЛЮТОГО для українців та на слова-стимули «ЗАКРИЙТЕ НЕБО», ОКУПАЦІЯ, ПРАПОР УКРАЇНИ, ФРОНТ та 24 ЛЮТОГО для поляків. Два рази в ролі ядра виступає реакція *смерть* на слово стимул ВІЙНА та ПРИЛІТ в українській групі й на стимули ВІЙНА та ЖИТТЯ – у польській. Особливо часто з'являється реакція *допомога*, яка є найчастотнішою для слів-стимулів ВОЛОНТЕР, ДОНАТ, ЄВРОПА, НАТО та СВІТ. Можемо стверджувати, що ядерна реакція *допомога* на стимули ЄВРОПА, НАТО та СВІТ є неочевидною і ядро асоціативного значення сформувалося під впливом війни.

Найбільш сформоване ядро асоціативного значення, яке можна також назвати певною мірою стереотипними є на слова-стимули ТРАВМА (*біль 76*), ВІДБІЙ (*тривоги 61*), ПРЕЗИДЕНТ (*Зеленський 54*), ВАЛІЗКА (*подорож 50*) та ДОНАТ (*допомога 46*) в українській групі опитаних. У польських респондентів – це слова-стимули ЯК ТИ? (*dobrze 51*), СИРЕНА (*alarm 44*), ЄВРОПА (*kontynent 38*), ВОЛОНТЕР (*potoc 35*) та ВІДБІЙ (*ulga 33*).

Приклади асоціативного поля з високою частотністю ядерної реакції: **ВІДБІЙ**: *тривоги 61*; *тривога 27*; *спокій 22*; *повітряна тривога 21*; *полегшення 14*; *видих 6*; *тиша 5*; *добре*; *нареши*; *сон 4*; *радість*; *ура! 3*; *життя*; *заспокоєння*; *коридор*; *розслабленість*; *спати 2*; *буває*; *відпочинок*; *десь прилетіло*; *дитячий табір*; *затишшя*; *захист*; *зелений*; *кара*; *кінець*

напруженості; минулося; можна жити; назад; перепочинок; повернення; робота; Садовий; свобода; «Слава Богу»; служба; спатуньки; стоп; трішки спокою; фух; час спати; щастя 1.

Польське асоціативне поле слова-стимулу зі сформованим ядром асоціативного значення: **EUROPA**: kontynent 38; Unia Europejska 14; unia 4; dom; podróże; stary kontynent; wspólnota 3; dom 2; flaga; Francja; prawo; wartości 2; Azja; braterstwo, część świata; dobrostan; jedność; kilka krajów w jednym miejscu; kłótnia; kolebka; komunizm; konflikt; konflikty; kraje; ludzie; mapa; mała wioska; mój świat; nadzieja; NATO; Niemcy; nowoczesność; obszar; podzielona; pod zagrożą; przyszłość; różnorodność; Schuman; siła; sojusz; spokój; społeczność; świat; terytorium; trudna historia; wolność; wspólnota narodów; wysoki poziom życia; wysoki standard ziemia; wszyscy; związek państw 1.

Продемонстровані асоціативні поля дають уявлення, у який спосіб твориться поле. Асоціативні поля з високою частотністю ядерної реакції часто мають менш розгалужену периферію. До прикладу асоціативне поле слова-стимулу ПЕРЕГОВОРИ має «найслабше» ядро, яке повторюється всього 8 разів, та водночас більшою мірою представлену ближню та дальню периферію (терміни запропоновані Н. Бутенко).

ПЕРЕГОВОРИ: дипломатія; мирні 8; мир; неможливі 7; надія 6; президент 5; діалог; Зеленський; компроміс; розмова; стіл 4; безглуздо; безглуздя; відсутні; домовленість; політика; путін 3; безнадійно; безрезультатно; без сенсу; ділові; дискусія; домовленості; зрада; з росією; ніколи; перемога; рішення; спілкування; трата часу; умови 2; бажання спокою; бездіяльність; безнадійність; безрезультатні; безрезультатність; безсенсовність; бла бла бла; в даних умовах неможливі; вже не мають сенсу; відстоювати свої кордони; відповіді; відповідь; віра; даремні; держава; дійти до компромісу; дія; для чого?; договір між двома сторонами; добро; договір; допомога; зацікавленість; Зеленський і Путін; змова; знайти спільні домовленості; зневага; з росією неможливі; з Росією про мир; зустріч; капітуляція рф; кімната; консенсус конструктивні; круглий стіл; люди за столом; маніпуляція; марна трата часу і паперу; мертві; мирна угода; між нами; міжнародні; міркування; можливість; напруга; на часі; не буде; невизначеність; не вихід; не відбудуться, недовіра; не з москалями; непотрібні; ніщо; ніяких; очікування; очікування миру; пізно; після перемоги; полегилення українцям; потрібні; посиденьки; про мир; просити; пустодзвін; пустота; результат; рівність; розмова не про проблему; розмови; розуміння; рулетка; спілкування щодо миру; справа; справедливі; страх; тільки після виведення військ з усієї території України, включаючи Крим; тиша; тільки не з рф; трата ресурсів; тривога; тривожність; українські; чути ближнього; хороший план цирк; фікція; шанс; шлях 1.

Дані асоціативного експерименту виявляють зміни, що відбуваються в значенні слів у зв'язку з війною та трагічними подіями, що безсумнівно віддзеркалюються в мовній свідомості не лише українців, а й поляків. Незважаючи на культурні відмінності між досліджуваними націями, існує ряд універсальних проблем і процесів, спільних для всіх суспільств [21, с. 17].

Висновки. Оскільки дослідження проведене на основі масового вільного асоціативного експерименту, його можна розглядати як достовірне джерело лінгвістичної та культурологічної інформації. У нашому дослідженні, ми також виявили спільність у ядерних реакціях. Опитування фіксує стан мовної свідомості в період тривання війни та переживання іноді гострих емоційних станів, що знаходять своє відображення в асоціативних полях. Тому глибокий семантичний аналіз отриманих асоціативних полів буде предметом наших подальших наукових розвідок. Зібраний асоціативний матеріал може стати цінним для подальшого аналізу не лише лінгвістики, а й соціології, антропології, психології та допоможе глибше вивчати й розуміти людей, які переживають травматичний досвід війни.

Список використаних джерел та літератури

1. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. Львів : Видавниче об'єднання «Вища школа», 1979. 120 с.

2. Бутенко Н. П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. Львів : Видавниче об'єднання «Вища школа», 1989. 328 с.
3. Денисевич О. Релігія як стратегія подолання труднощів українцями на початку російського вторгнення в Україну у 2022 році. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2024. № 4. С. 85–95.
4. Денисевич О. В. Український асоціативний словник рекламної лексики. Житомир : Житомирський державний університет ім. Івана Франка, 2019. 108 с.
5. Добродум О. В., Мартинюк Е. І., Никитченко О. Е. Комунікативні рефлексії під час війни: образ ворога в сучасних медіа. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2024. № 3. С. 65–71.
6. Закотюк А., Оксамитна С. Основні канали та наслідки впливу війни на освітню нерівність у суспільстві. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. 2024. № 7. С. 70–83.
7. Ковалевська Т. Прикладні аспекти укладання асоціативних словників. *Українська і слов'янська тлумачна і перекладна лексикографія*. 2013. С. 140–146.
8. Ковалевська Т., Сологуб Г., Ставченко О. Асоціативний словник української рекламної лексики. Одеса : Астропринт, 2001. 116 с.
9. Кутуза Н. В., Ковалевська Т. Ю. Короткий асоціативний словник рекламних слоганів. Одеса : Астропринт, 2011. 80 с.
10. Мартінек С. Український асоціативний словник : у 2 т. Львів : ПАІС, 2008. 468 с.
11. Мовчун Л. Словник римових асоціацій. *Лексикографічний бюлетень : зб. наук. пр.* Київ : Ін-т української мови НАН України, 2017. Вип. 26. С. 100–117.
12. Нахлік О. С. Польська рецепція «Словника війни» Остапа Сливинського. *Київські полоністичні студії*. 2024. С. 442–259.
13. Нестерчук О. Г. Асоціативний словник власних особових імен. Луцьк, 2019. 199 с.
14. Пухонська О. Літературна рефлексія війни: від афективної до раціональної. *Slavia Orientalis*. 2023. T. LXXII. No 4. С. 799–815.
15. Савелюк Н. М. Переживання стресу в умовах війни: досвід українського студентства. *Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. РДГУ*. 2022. Вип. 18. С. 141–152.
16. Словник війни / упор. О. Сливинський. Київ, 2023. 224 с.
17. Denysevych O., Dubrow J. Emotions, Religious Faith, and Coping Strategies of Ukrainians at the Beginning of the 2022 Russo-Ukraine War: A Qualitative Study. *Relig Health*. 2024. Pp. 1934–1953.
18. Gawarkiewicz R., Pietrzyk I., Rodziewicz B. Polski słownik z suplementem. Szczecin : Print Group, 2008. 291 s.
19. Gawarkiewicz R. Polski słownik asocjacyjny : dwie dekady. Szczecin : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2024. T. 1. 174 s.
20. Kurcz I. Polskie normy powszechności skojarzeń swobodnych na 100 słów z listy Kent-Rosanoffa. *Studia psychologiczne*. Warszawa, 1967. T. 8. S. 122–255.
21. Lebeda R. Słownik polskich i serbskich asocjacji jako kulturowy obraz świata. Kraków, 2006. 125 s.
22. Orzechowska J. Słownik asocjacyjny jako narzędzie przygotowania komentarza lingwokulturologicznego. *Acta Polono-Ruthenica*. 2018. No 1(XX). S. 229–236.
23. Rodziewicz B. Polski słownik asocjacyjny : dwie dekady. Szczecin : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2024. T. 2. 318 s.

References (translated & transliterated)

1. Butenko, N. P. (1979). *Slovyk asotsiatyvnykh norm ukrainskoi movy* [Dictionary of Associative Norms of the Ukrainian Language]. Lviv: Vydavnyche obiednannia «Vyscha shkola» [in Ukrainian].
2. Butenko, N. P. (1989). *Slovyk asotsiatyvnykh oznachen imennykiv v ukrainskii movy* [Dictionary of Associative Definitions of Nouns in the Ukrainian Language]. Lviv: Vydavnyche obiednannia «Vyscha shkola» [in Ukrainian].
3. Denysevych, O. (2024). Relihiia yak stratehiia podolannia trudnoshchiv ukraintsiamy na pochatku rosiiskoho vtorhnennia v Ukrainu u 2022 rotsi [Religion as a Strategy for Overcoming Difficulties by Ukrainians at the Beginning of the Russian Invasion in Ukraine in 2022]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh – Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 85–95 [in Ukrainian].
4. Denysevych, O. V. (2019). *Ukrainskyi asotsiatyvnyi slovnyk reklamnoi leksyky*. [Ukrainian Associative Dictionary of Advertising Vocabulary]. Zhytomir: Zhytomyrskiy derzhavnyi universytet im. Ivana Franka [in Ukrainian].
5. Dobrodum, O. V., Martyniuk, E. I., & Nykytchenko, O. E. (2024). Komunikatyvni refleksii pid chas viiny: obraz voroha v suchasnykh media [Communicative reflections during war: the image of the enemy in modern media]. *Akademichni studii. Seriiia «Humanitarni nauky» – Academic Studies. Humanities Series*, 3, 65–71 [in Ukrainian].
6. Zakotiuk, A., & Oksamytna, S. (2024). Osnovni kanaly ta naslidky vplyvu viiny na osvitu nerivnist u suspilstvi [Main channels and consequences of the impact of war on educational inequality in society]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Sotsiologhiia – Scientific notes of NaUKMA. Sociology*, 7, 70–83 [in Ukrainian].
7. Kovalevska, T. (2013). Prykladni aspekty ukladannia asotsiatyvnykh slovnykiv [Applied aspects of compiling associative dictionaries]. *Ukrainska i slovianska tлумachna i perekladna leksykohrafiia – Ukrainian and Slavic explanatory and translation lexicography*, pp. 140–146 [in Ukrainian].

8. Kovalevska, T., Solohub, H., & Stavchenko, O. (2001). *Asotsiatyvnyi slovnyk ukraïnskoï reklamnoï leksyky* [Associative Dictionary of Ukrainian Advertising Vocabulary]. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].
9. Kutuza, N. V., & Kovalevska, T. Yu. (2011). *Korotkyi asotsiatyvnyi slovnyk reklamnykh slohaniv* [Short associative Dictionary of advertising slogans]. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].
10. Martinek, S. (2008). *Ukrainskyi asotsiatyvnyi slovnyk* [Ukrainian associative dictionary]. (Vols. 1–2). Lviv: PAIS [in Ukrainian].
11. Movchun, L. (2017). Slovnyk rymovykh asotsiatsii [Dictionary of rhyming associations]. *Leksykohrafichnyi biuleten – Lexicographic bulletin*. Kyiv: In-t ukraïnskoï movy NAN Ukrainy, issue 26, pp. 100–117 [in Ukrainian].
12. Nakhlik, O. S. (2024). Polska retseptsia «Slovnyka viiny» Ostapa Slyvynskoho [Polish reception of the dictionary of war by Ostap Slivinsky]. *Kyivski polonistychni studii – Kyiv Polish Studies Studios*, pp. 442–259 [in Ukrainian].
13. Nesterchuk, O. H. (2019). *Asotsiatyvnyi slovnyk vlasnykh osobovykh imen* [Associative Dictionary of proper personal names]. Lutsk [in Ukrainian].
14. Pukhonska, O. (2023). Literaturna refleksia viiny: vid afektyvnoi do ratsionalnoi [Literary reflection of war: from affective to rational]. *Slavia Orientalis*. Vol. LXXII, nr 4, pp. 799–815 [in Ukrainian].
15. Saveliuk, N. M. (2022). Perezhyvannia stresu v umovakh viiny: dosvid ukraïnskoho studentstva [Experiencing stress in war conditions: the experience of Ukrainian students]. *Psykhohiia: realnist i perspektyvy: zb nauk. pr. RDHU – Psychology: reality and prospects: collection of scientific works of the RDHU*, issue 18, pp. 141–152 [in Ukrainian].
16. *Slovnyk viiny* [The Dictionary of War] (2023) / arranged by O. Slyvynskyi. Kyiv [in Ukrainian].
17. Denysevych, O., & Dubrow, JK. (2024). Emotions, Religious Faith, and Coping Strategies of Ukrainians at the Beginning of the 2022 Russo-Ukraine War: A Qualitative Study. *Relig Health*, pp. 1934–1953 [in English].
18. Gawarkiewicz, R., Pietrzyk, I., & Rodziewicz, B. (2008). *Polski słownik z suplementem* [Polish dictionary with supplement]. Szczecin: Print Group [in Polish].
19. Gawarkiewicz, R. (2024). *Polski słownik asocjacyjny: dwie dekady* [Polish associative dictionary: two decades]. (Vol. 1). Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego [in Polish].
20. Kurcz, I. (1967). Polskie normy powszechności skojarzeń swobodnych na 100 słów z listy Kent-Rosanoffa [Polish standards for the universality of free associations per 100 words from the Kent-Rosanoff list]. *Studie psychologiczne – Psychological studies*. (Vol. 8), (pp. 122–255). Warszawa [in Polish].
21. Lebeda, R. (2006). *Słownik polskich i serbskich asocjacji jako kulturowy obraz świata* [Dictionary of Polish and Serbian associations as a cultural picture of the world]. Kraków [in Polish and Serbian].
22. Orzechowska, J. (2018). Słownik asocjacyjny jako narzędzie przygotowania komentarza lingwokulturowego [The associative dictionary as a tool for the preparation of linguistic and cultural commentary]. *Acta Polono-Ruthenica*, 1(XX), 229–236 [in Polish].
23. Rodziewicz, B. (2024). *Polski słownik asocjacyjny: dwie dekady* [Polish associative dictionary: two decades]. (Vol. 2). Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego [in Polish].

Статтю отримано 08.09.2025 року.

Прийнято до друку 06.11.2025 року.